

تأثیر روش های تربیتی اسلام (تشویقی) در شکل گیری هویت دینی جوانان

راضیه میرزاخانی^۱

چکیده

شکل گیری هویت دینی در دوران جوانی اهمیت ویژه ای دارد؛ زیرا این دوره مرحله حساس از رشد شخصیت است که فرد به دنبال کشف و تثبیت هویت خود می باشد. این مقاله با هدف تبیین تأثیر روش های تربیتی اسلام با تمرکز بر شیوه ی تشویقی در شکل گیری هویت دینی جوانان و با روش نقلی- توصیفی انجام شده است. نتیجه حاصله از تحقیق عبارت است از اینکه روش تشویقی از روش های مهم تربیتی در اسلام بوده و در قرآن کریم نیز از آن بسیار استفاده شده است. روش تشویقی با ایجاد شناخت معرفت در جوانان و تقویت رفتارهای مثبت در جوانان، تشویق و جلوگیری از لغزش های دینی و ... می تواند در ایجاد هویت دینی جوانان مؤثر باشد.

کلیدواژه ها:

اسلام، تربیت، تشویق، دین، هویت

^۱ طلبه سطح دو حوزه علمیه الزهرا (س) شهرستان خوی

مقدمه

دین اسلام به عنوان کامل ترین و جامع ترین دین الهی در راستای هدف خلقت انسان به تربیت ابعاد وجودی وی پرداخته است و در این راستا از روش های تربیتی و خلقتی بهره جسته است که از جمله آن ها می توان به روش تشویقی و تنبیهی اشاره کرد، استفاده از این روش ها در شکل گیری هویت دینی انسان اثرگذار است.

هویت دینی که در این مقاله هویت اسلامی مد نظر می باشد عبارت است از درک و پذیرش فرد از خود به عنوان یک مسلمان و پایبندی به اصل و ارزش های اسلامی در زندگی شخصی و اجتماعی است.

عناصر هویت عبارت است از عقاید ، ارزش ها ، فرهنگ و رفتار است ، از آنجایی که سن جوانی مهمترین سن دوران زندگی انسان بوده و بخش عمده تربیت دینی در این دوران به بار می نشیند و هویت دینی جوانان را شکل می دهد ، این سوال مطرح می شود که شیوه تشویقی و تنبیهی چگونه می تواند در شکل گیری هویت دینی جوانان اثرگذار باشد؟

با توجه به اهمیت شکل گیری هویت دینی و نقش آن در رشد فردی و اجتماعی و با توجه به ویژگی های عصر حاضر که عصر رسانه می باشد و وسایل ارتباط جمعی رسانه ای به سرعت در حال رشد و گسترده شدن است و دشمنان اسلام با تبلیغات ضد اسلامی ضربه بر هویت دینی جوانان و حتی شکل گیری آن می نمایند، انجام تحقیقی با این موضوع که روش تشویق و تنبیه تربیتی اسلام را در شکل گیری هویت دینی جوانان بررسی کرده و آثار آن را بیان کند امری ضروری است.

با توجه به اهمیت مسأله در طول تاریخ ، پژوهشگران متعددی در این رابطه تحقیقاتی را انجام داده اند که می توان به تحقیقات زیر اشاره کرد :

کتاب :

۱- احمدی، علی اصغر، اصول تربیت، انتشارات انجمن اولیا و مربیان، ۱۳۹۶. نویسنده در این کتاب در رابطه با تأکید بر تربیت صحیح کودک و نوجوان نسبت به مربی است، که روش های لازم را برای مربی، برای تربیت کودک و نوجوان اشاره می کند و به اهمیت مربی اشاره کرده است.

۲ -قائمی، دکترعلی، شناخت هدایت و تربیت نوجوان و جوان، چاپ شفق، ۱۳۶۳. نویسنده در این کتاب در رابطه با بحث نوجوان و جوان و مسائل و مشکلات این سن و اهمیت این مرحله از حیات مباحثی را ارائه کرده است.

۳ -حسینی زاده، سیدعلی، سیره تربیتی پیامبر(ص) و اهل بیت(ع)، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۳
نویسنده در این کتاب در رابطه با بررسی سیره تربیتی پیامبر(ص) و اهل بیت (ع)، که دربردارنده مباحثی چون تربیت کودک و فرزند و عناوینی چون تربیت اخلاقی را ارائه داده است.

۱. مفهوم واژه «تربیت»:

صاحبان معاجم در مورد معنای تربیت تعاریفی متنوع ارائه کرده اند و این تنوع معانی، ناشی از اختلاف نظر در ریشه کلمه است، که گروهی این واژه تربیت را مصدر باب تفعیل از ماده (ر ب و) و یا (ر ب ی) که مضاعف (ر ب ب) است.^۱

راغب ریشه تربیت را (ر ب و) بیان می کند، به این جهت در معنای رب می نویسد: «رب» در اصل به معنای تربیت و آن ایجاد شیء به صورت تدریجی تا حد رسیدن به کمال است.^۲

ابن منظور در لسان العرب ریشه تربیت را از واژه «ر ب» و به معنای زیادت میداند. ربا الشیء: ای زاد و نما (یعنی افزایش یافت ورشد کرد) و ارتباط تنگاتنگی با رب و ربوبیت دارد.^۳ چرا که ربوبیت نیز به معنای تربیت و ایجاد چیزی به صورت تدریجی تا رسیدن قوا می باشد.^۴

تربیت پرورش دادن، نیروی بالقوه را به فعلیت رساندن که در دین مبین اسلام از وظایف حتمیه هر کسی است که خود و هر کسی را که در حوزه تسلط اوست، تربیت کند و خویشتن را مسئول پرورش آن داند.^۵

بسیاری از کتاب های تعلیم و تربیت هنگام بحث از ریشه واژه تربیت از ماده (ر ب و) را ذکر می کنند ولی نویسندگان عرب زبان کتاب النظام التربوی فی السلام با استناد به برخی کتاب های لغوی معتبر تصریح کرده است: تربیت در لغت، از ماده (ر ب ب) است.^۶

^۱ بهمن یار، فرهنگ ابجدی عربی- فارسی، ص ۴۱۹

^۲ راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، ص ۳۳۶

^۳ ابن منظور، لسان العرب، ج ۵، صص ۱۲۶- ۳۳۶

^۴ مطهری، تعلیم و تربیت در اسلام، ص ۵۷

^۵ حسینی دشتی، معارف و معاریف، ج ۲، ص ۴۰۰

^۶ شریف قریشی، النظام التربوی فی السلام، ص ۴۱

از کلام ابن منظور استفاده می شود که (ر ب ی) در اصل (رَبَّ) و مضاعف بوده که برای ایجاد سهولت در تلفظ تخفیف حرف باء دوم تبدیل به حرف عله یاء شده است و فعل (ر ب ی) بر وزن تفعله آمده است^۱ که به معنای متریبی که تحت نوع خاصی از تربیت است.^۲

با دقت در مجموع معانی فوق و توجه به اختلاف ریشه ی کلمه تربیت چنین برمی آید که این کلمه همانطور که در لغتنامه های معاصر به معنای نیروی بالقوه را به فعلیت رساندن، پرورش دادن^۳ که در کل به معنای به کمال رساندن تعریف شده است.

افلاطون (۴۲۷-۳۴۹ ق.م) در تعریف تربیت گفته است: «تعلیم و تربیت عبارت است از کشف استعدادهای طبیعی و شکوفا ساختن آن ها».^۴

ارسطو (۳۸۴-۳۲۲ ق.م) نیز تربیت را مجموعه ای از اعمال دانسته است که به وسیله خانواده یا دولت برای ایجاد فضایل اخلاقی در افراد صورت می پذیرد، دانسته است.^۵

در نگاه اندیشمندان اسلامی مثل استاد مطهری؛ تربیت عبارت است از پرورش دادن یعنی استعدادهای درونی را که بالقوه در یک شی موجود است به فعلیت در آوردن و پروردن. لهذا تربیت فقط در مورد جاندارها یعنی گیاه و حیوان و انسان صادق است و اگر این کلمه را در مورد غیر جاندار به کار ببریم مجازا به کار برده ایم.^۶

تربیت عبارت است از عملی که قوای جسمانی و روانی و عقلی انسان را شکوفا ساخته تا آن قوا با نظام و سازمان ویژه های با استعداد از درون و به میزان توانایی و استعدادهای خود رشد و پیشرفت نماید.^۷

^۱ طباطبایی، صرف ساده، ۱۹ ص

^۲ مصطفوی، التحقيق فی کلمات القرآن کریم، واژه (رب)

^۳ جوهری، الصحاح، تاج الغه وصاح العربیه، ج ۲، ۳۵۰، ۶ ص

^۴ گروهی نویسندگان، فلسفه تعلیم و تربیت، ج ۱، ۱۶۷-۱۷۳ ص

^۵ همان، ۱۷۳-۱۷۸ ص

^۶ مطهری، مجموعه آثار، ج ۲۲، ۵۵۱ ص

^۷ حجتی، اسلام و تعلیم و تربیت، ص ۱۰

۵. عزت نفس و شکل گیری هویت دینی جوانان

عزت نفس در تعریف دینی یعنی فرد خودش را بنده ارزشمند خداوند بداند و در مسیر نزدیکی به خداوند احساس توانمندی کند بفهمد با تلاش می تواند به مراتب بالای معنویت و قرب خدا دست یابد.^۱

عزت نفس و احساس ارزشمندی و احترام به خود از مهمترین ارکان سلامت روانی و تاثیرگذار و کاربردی در شکل گیری هویت دینی است که معارف اسلامی نیز آن را پایه های تربیت اسلامی دانسته است.

توجه دادن انسان به مقام و موقعیت و ارزش خود در سراسر قرآن موج میزند، همانطور که در قرآن کریم هم اشاره شده در آیه ۱۰ سوره فاطر که این عزت، عزت الهی است.

خداوند متعال هم در بسیاری از آیات قرآن انسان را به روش تشویق و تنبیه به داشتن عزت نفس، بیان می کند و می فرماید: «الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أُلِيتُغُونَ عَنْهُمْ الْعِزَّةُ فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا»^۲؛ (همان کسانی که کافران را به جای مؤمنان سرپرست و دوست خود می گیرند؛ آیا عزت و قدرت را نزد آنان می طلبند؟ یقیناً همه عزت و قدرت فقط برای خداست).

همچنین می فرماید: «وَاتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ إِلَهَةً لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا»^۳؛ (و به جای خدا معبودانی گرفتند تا برای آنان مایه عزت و توانمندی باشد).

قرآن کریم هم انسان را به داشتن عزت نفس تشویق می کند و به همین خاطر انسان در قرآن تنها موجودی است که خداوند در آفرینش او خود را ستوده است می فرماید: «فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ»^۴؛ (و همه چیز

^۱ فرحوش، عزت نفس معنوی و ساخت پرسشنامه آن بر اساس منابع اسلامی، پایان نامه ارشد، با راهنمایی دکتر رضامحکام،

موسسه اخلاق و تربیت، ۱۳۹۷ش، ۹۸ص

^۲ سوره نسا، آیه ۱۳۹

^۳ سوره مریم، آیه ۸۱

^۴ سوره مومنون، آیه ۱۴

را به تسخیر او در آورده) همچنین می فرماید: «سَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ»^۱؛ (و همچنین فرشتگان را امر کرده تا بر او تعظیم کنند)، می فرماید: «وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ»^۲.

بنابراین همه این آیات نشان دادن مقام و ارزش واقعی انسان است تا تشویق شود به داشتن عزت نفس اشاره می شود.

عزت نفس و احساس ارزشمندی موجب می شود، احساس افتخار به مسلمان بود، احساس آرامش به سبب نیایش، احساس نفرت و کینه نسبت به طاغوتها و ظالمان، احساس همدردی درباره مظلومان و سایر هم کیشان خود در وجود جوانان شکوفا گردد.^۳

^۱سوره لقمان، آیه ۲۰

^۲سوره بقره، آیه ۳۴

^۳ابن شعبه حرانی، تعف العقول فی اخبار آل الرسول، ۲۸۳ص

نتیجه گیری :

نتیجه حاصله از این مقاله این است که :

در قرآن کریم روش های تربیتی بسیار زیادی برای تربیت هویت دینی جوانان بیان می شود از جمله یکی از روش هایی که بسیار موثر است روش تشویقی است .

روش تشویقی از روشهایی است که باعث ایجاد هویت دینی جوانان می شود. تشویق نه صرفاً یک ابزار انگیزشی بلکه یک فلسفه تربیتی عمیق است که ریشه در حکمت الهی دارد.

روش تشویق مکانیسم بازخوردی نیرومندی است که رفتارهای مطلوب دینی را تثبیت و آن ها را به عادات و سپس به منش دائمی فرد تبدیل می کند.

روش های تربیتی قرآن به خصوص شیوه تشویقی یک انتخاب آگاهانه و منبعی برای عزت نفس و خودشکوفایی است و همچنین این پژوهشی که صورت پذیرفت به وضوح نشان داد که تشویق سنگ بنای یک نظام تربیتی موثر است که با ایجاد یک فضای مثبت باعث شناخت و افزایش معرفت و شکل گیری عادات مطلوب ، افزایش انگیزه ، تقویت رفتارهای مثبت و نهادینه سازی ارزش ها که در نتیجه باعث جلوگیری از لغزش های دینی جوانان می شود که باعث شکل گیری هویت دینی مطلوب اسلامی جوانان میشود و بنابراین زمینه را برای شکوفایی جوانان فراهم می آورد.

منابع و مأخذ:

* قرآن کریم

۱. آخوندی، محمدباقر، هویت ملی- مذهبی جوانان، قم، انتشارات دفتر تبلیغاتی اسلامی حوزه علمیه قم: شعبه خراسان، ۱۳۸۳-هـ ش
۲. آمدی، عبدالواحد بن محمد، قم: دارالحديث، ۱۳۸۳
۳. احمدی، علی اصغر، اصول تربیت، بی جا، انتشارات انجمن اولیا و مربیان، ۱۳۹۶-هـ ش
۴. امینی، ابراهیم، اسلام و تعلیم و تربیت، قم: بوستان کتاب، ۱۳۸۴-هـ ش
۵. ادیب، علی، راه و روش تربیت از دیدگاه امام علی (ع)، تهران، بی نا، ۱۳۶۳-هـ ش
۶. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، ج ۵، بیروت، دارصادر، ۱۴۱۴-هـ ق
۷. _____، _____، ج ۱۰، بیروت، دارالحیاء التراث، ۱۴۰۸ق
۸. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، تعف العقول فی اخبار آل الرسول، قم: جامعه مدرسین، ۱۴۰۴ق
۹. ابی نصر، اسماعیل، الجوهری، الصحاحه تاج الغه وصحاح العربیه، ج ۶، بیروت، دارالکتب العربی، ۱۴۲۰-هـ ق
۱۰. بهمن یار، رضا، فرهنگ ابجدی عربی - فارسی، تهران، اسلامی، ۱۴۱۰ق
۱۱. جواد آملی، عبدالله، انتظار بشر از دین، قم: اسراء، ۱۳۸۴-هـ ش
۱۲. حجتی، محمدباقر، اسلام و تعلیم و تربیت، تهران، دفتر نشر فرهنگی اسلامی، ۱۳۸۵-هـ ش
۱۳. حسینی دشتی، سیدمصطفی، معارف و معارف، ج ۲، تهران، انتشارات آرایه، ۱۳۸۵-هـ ش
۱۴. حسینی زاده، سیدعلی، داوودی، محمد، سیره تربیتی پیامبر (ص) و اهل بیت (ع)، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۰-هـ ش
۱۵. راغب اصفهانی، حسین ابن محمد، مفردات الفاظ القرآن، بیروت، انتشارات دارالقلم، ۱۴۱۲-هـ ق
۱۶. رئوفی، محمود، مولفه های هویت دینی، مجله دین و ارتباطات، شماره ۳۷ و ۳۸، ۱۳۸۹-هـ ش
۱۷. ساعی، میرمحمود، اخلاق و تربیت اسلامی، بی جا، انتشارات دانشگاه پیام نور، ۱۳۷۴-هـ ش
۱۸. سیف، علیاکبر، تغییر رفتار و رفتاردرمانی نظریه ها و روش ها، بی نا، ۱۳۸۱-هـ ش
۱۹. شریف قریشی، باقر، النظام التربوی فی السلام، بی جا، بی نا، بی تا
۲۰. طباطبایی، محمد رضا، صرفساده، بی جا، اجتهاد، چاپ اول، ۱۳۹۰-هـ ش

۲۱. عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، تهران، امیرکبیر، ۱۳۸۶هـ- ش
۲۲. قمی، عباس، مفاتیح الجنان، اصفهان: مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، ۱۳۹۷.
۲۳. گروهی نویسندگان، فلسفه تعلیم و تربیت، ج ۱، قم، دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، ۱۳۵۴هـ- ش
۲۴. لطف آبادی، حسین، رشد اخلاقی، ارزشی و دینی در نوجوان و جوان، بی جا، ناشر نسل سوم، ۱۳۸۰هـ- ش
۲۵. مطهری، مرتضی، تعلیم و تربیت در اسلام، تهران، انتشارات الزهراء، ۱۳۱۲هـ- ق
۲۶. مجموعه آثار، ۲۲ ج، قم، صدرا، ۱۳۸۳هـ- ش
۲۷. مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن کریم، تهران، موسسه الطباعه والنشر، ۱۴۱۶ق، واژه (ر ب)
۲۸. نوری طبرسی، حسین، مستدرک الوسائل فی مستنبط المسائل، ج ۱۸، قم: المکتبه الاسلامیه، ۱۳۸۲هـ- ق
۲۹. -نیشابوری، مسلم بن الحجاج، صحیح مسلم، ج ۴، ریاض: انتشارات دارالسلام، ۱۴۲۱هـ- ق
۳۰. فرهوش، محمد، عزت نفس معنوی و ساخت پرسشنامه آن بر اساس منابع اسلامی، پایان نامه ارشد، با راهنمایی دکتر رضامحکام، موسسه اخلاق و تربیت، ۱۳۹۷هـ- ش
۳۱. سایت راسخون، تشویق و تنبیه از نظر امام علی (ع)، ۱۳۹۶هـ- ش